

سال کہ مولانا نے شاہ محمد شاہ ابادی از نعمت کثیری بغازی در آورد و تاریخ بہادری شاہی
مشکل بر احوال سلاطین ولایت گجرات احمد آباد و ولایت سند المشہور بہ تہتہ و تاریخ سلاطین
ولایت ملتان و مالوہ و دولت آباد و دکن و جوینپور و بنگالہ و اودیہ کہ دراز منہ مختلفان ممالک
از تصرف اورنگ نشینان دہلی برآمدہ و برہر یک ولایت حاکی جداگانہ استقلال
یافتہ بود و حقیقت ہر ولایت و ہر فرمانروا از ان تواریخ ظاہر است و دیگر
تواریخ ہند و فرس مطبوعہ این بچپان در آمدہ بخاطر ناقص رسید کہ انان جمع تواریخ انتخاب
منودہ نسخہ مختصری متضمن احوال فرمانروایان ماضیہ ہندوستان درست ساختہ ذریعہ
حصول انبساط گرداند بنانی علی ہذا خلاصہ مضامین ہر نسخہ مشتمل بر ششمہ از ہجرت احوال ہر فرمانروا
را از ابتدائے راجہ بدست پانڈوان کہ در عالم گیری و رعیت پروری و خدا شناسی
و ایزد پرستی کار ساز بہا پر روی کار آوردہ لغایت رانی پھورا کہ خاتم سلطنت جامعہ ہند
اوست اسمائے راہبھی عالی مرتبہ و رایان والا امت دار بطریق اختصار و انتقال امر سلطنت
از قومی بقومی و گیکہ تحریر در آورد و اسامی سلاطین مسلمین از سلطان ناصر الدین سبکتگین کہ
با وی مراسم اسلام در بندہ ہستمان از دست شروع نمودہ اندک اندک از احوال ہر کدام
یعنی جلوس بر اورنگ بہا بانی و صرفت زندگانی بصفات حسنہ یا ایات ذمیمہ و حکومت
روائے بعدل و انصاف یا بظلم و استتلاف و سبب فرورفتن کوکب زندگیش در مہبوط
فنا و طسوع ستارہ طالع دیگر سے از مشرق ارتقا لغایت محمد اورنگ زیب عالم گیر بادشاہ
بصفحہ بیان آوردہ و درین کتاب راہ مخلصانہ التواریخ موسوم گردانید و عبارات و استعارات
این نسخہ بدیعہ را از کتب دیگران وزدی نہ کردہ بقدر بیادقت و مستعدا و خویش بتسطیر در آوردہ و
ابیات مناسب حال بعضی از شیعہ ناقص و اکثر سے از اشعار شعرائے نامدار کہ بر محل و بدیہہ بخاطر
رسیدہ بزرگداشت و این نمونہ استعارات و عبارات را دوم مرتبہ باصلاح در آوردہ در
دست دو سال درست ساختہ در سنہ چہلم عالم گیری مطابق یک ہزار و یکصد و ہشتادم ہجری
و ہزار و ہفصد و پنجاہ و سہ سنہ ہجری است و ہزار و ششصد و ہز و ہم سنہ سالباہن و چہار
ہزار و ہفصد و نو و ہشت گزشت کجاگ مرتب گردانید آدمی زادہ ہر چند دانش بلند داشتہ
باشد بمقتضائے بہترینیت از سہو و خطا خالی نیست درین صورت امید از منشیان روزگار و اولاد نشان
فرخندہ اطوار داشت کہ در وقت سیر و مطالعہ این نسخہ اگر عباتی و استعارتی

پسند طبع عالی نبیقتہ و پادرسنہ و احوال و فرمان روائی تفاوت ظاہر شود یا آئین نسخہ و ترتیب
کتاب ناخوش آید یا فقرات نادرست و مضامین ناموزون معلوم گردد و بر پیچزدی و کم
فطرتی این احقر العباد و مضاحک و استہزاف فرمائید و از روسے لطف و کرم عیب پوشی کنند و
بسان بزرگان خطا پوش اصلاح فرمائید مثنوی

طمع دارم کہ گر ناگہ شکر فی
درین نامہ اگر بیند خطائی
ز روسے لطف در اصلاح کوشد
بخواند زین سلاطین نامہ حرفی
نیار و بر سر من ما جرائی
و گما اصلاح نتواند نمود شد

تنظیم مملکت سخن دل پذیر و تنسیق البقا طہ معالی بے نظیر
با صایب رائے دبیر خامہ روشن ضمیر دستگیر تعریف و توصیف

کشور ہندوستان جنت نشان

ہندوستان ملکیت وسیع و ولایتی است بس فراخ کہ ولایت دیگر بستر عشیران زمرہ
با وجود وسعت و فصاحت ہمہ جا آباد و در ہر جانب و ہر ضلع امصار و بلاد و قصبات و قریات
و رہا طات و قلعجات مشتمل بر مساجد و معابد و خوانق و صوامع و سایر عمارات دل کشا و باغات
فرح آنسزا و شجرات دلکش و زراعات سبز و خوش و جو بیار روان و انہار جریان است
کہ در مالک دیگر این فرع آبادی و معموری کمتر نشان مے دہند و در مالک و مشارع متعارفہ
بر روی ہر نہر و نالہ قنطرہ استولہ و بردریا کشتیہا طیار و مبانت ہر کروہ مینار بائے بلند
عمارت کردہ و دیبل مسلک پس از د و فر سنگ سراہا بعمارت متین برائے نزول و ارامش
سافرین و در ہر سرائے اشیائے اغذیہ و اشربہ و ادویہ و عطریہ و آلات و ادوات
مطلوبہ موجود و مہیا تمامی راہ و درویہ راستہ درختان سایہ گستر و میوہ دار و چاہا و تالاب
با و آبگیر با و غدیر با ملبس از آب خوش گوار و گہرایان و ظل درختان تفریح کنان و میوہ خوران
و آب سرد و نشان گویا بر خیابان بوستان قطع راچی کنند و سوداگران و تاجران و ساہرہ نوردان

بی سیم وزدان و روزان مال و انتقال خود از مسافت ہائے بعیدہ سلامت بمنزل مقصود میرساند
 و ازین مملکت جانب شرق بنگالہ و سمت جنوب دکن و طرف غرب تہتہ بدریائے شور
 اتصال دارد و بصوب شمال کوہی است کلان کہ انتہائے ان بسان دریائے عمان پیدائیت
 اگر در جمیع ممالک بہار نوروزی و ایام فروردی از لطافت و نراہت ہوا و عشرت و مسرت اہل
 بخر او اعتدال لیل و ہنار و طراوت و نصارت روزگار مشہور است اما در ہندوستان ہوا
 برسات کہ آغازش از انجم جونہ او انتہایش تا ابتدائے میزان می شود و سرد تمامی بہار ما و
 ہوائے جان فراست گوہر افشانی ابر عیار عرصہ زمین و سطح آسمان را فرومی نشاند و شحات
 سحاب سراسر زمین را ابروی تازہ می بخشد ہوا در روزے گوناگون بہار بر روی کار می و فلک ہر روز
 رنگارنگ کسوت برتن خویش میگذارد و آسمان بسان عروسان پردہ بر روی خودی بند و باد
 مانند و اما مقنعہ از روی برہمی کشد ماہ و نہرہ از غرفہ چرخ رو بردن می ارد و دایہ سحاب بر چہرہ
 ان شاہد ان نقاب می بندد ابر بگردار عشاق گریہ آغاز می نماید و صاعقہ رقیب و ارباب
 بخندہ می کشاید ابر و دستانہ خرامش سے آغاز د و باد از سلسلہ بند در پایش می اندازد
 سرواز مستی رقص می کند چہار از طنز و مستک میزند گل از شادی بخندہ وری آید لیل بان بزم
 میکشاید باغ و راغ از نیض بخشی ہوا سر سبز گشتہ شخہ باغ ارم میگردد و کوہ و دشت از
 لطافت وقت کسوت سبز پوشیدہ دم مسادات بگلشن جنت میزند طہیت
 بہار سبز و جهان سبز و گلستان سبز است بہر جا بنگری تا با آسمان سبز است

نراہت ہوا ہوا ای فروردے را ہوا خواہ خودی سازد و لطافت باد پندار سیم نوروزی می براند
 رنگینی آسمان در نظر نظار گیان رنگین تر از گلشن بہار مینماید و تازہ روی زمین در چشم تماشا بیان
 زیبا تر از گلزاری و راہد کنار جہائے د بجز از سبز ہائے خود و مانند خوبان نوخط مخطط مینشود
 و لب غدیر ول پذیر از نباتات نوخیز بسان جعد دل آویز از ما برویان مجید میگردد و عالم عالم
 خضر است از کتم عدم بعرصہ وجودی و راہد و جهان جهان نباتات از پردہ نیستی جلوہ می نماید و
 دلہائے افسردہ را نشاط تازہ چہرہ می آسرد و زود و خاطر پشمرده را انبساط بی اندازہ رو میدہد
 و پیران را نشاط برنامی سرخوشش میکند و جوانان را با دہ عیش مست میسازد و اہل حرص و
 طمع کہ دایما کمر ترو دو بستہ دارند پائے در و ان قناعت کشیدہ آرامش می پذیرند و سیاحان
 گیت نور د از ترو د با باز ماندہ بکافی آسایش می گیرند مستوی

زمین پوشیدہ تشریف جیاتی
 عروسان فلک در پرده سازی
 زمین ابرگشته بوم و بر سبز
 نوای بلبل و آواز دراج
 نوای ساز خوشش آواز بلبل
 گوزن و گور در ہر مہر عنسزاری
 ہوا دادہ با و روح بساقتی
 عجز عالم اندر ہمت بازی
 زدہ مرغان نوای سبز و سبز
 شکیب عاشقان را کردہ تاراج
 فگندہ شورش در لالہ و گل
 ہمہ شادی کنان از بہر وہاری

و کثرت بارش موجب آسندونی زراعات و افزایش حاصلات و ارزانی غلہ و آبادانی الگہ^{۱۱} است اگرچہ در بعضی اقطار زراعات بر چاہہائی شود و در نختہ اطراف اراضی سیلاب بہ ہم ہست اما اکثر زمین الہی کہ عبارت از بارانی بودہ باشد واقع شدہ ازین جہت اکثر مدار بر باران است و بیشتری زمین صالح دسپس ربیع کہ در سالی دو مرتبہ بلکہ بعضی جا زیادہ برون مزروع می شود اگرچہ کان الناس و یا قوت و طلا و نقرہ و مس و سربہ و اینہن نیک و غیرہ درین کشور ہست کہ محصول ان بضبطی در اید لیکن بیشتر مدار حاصلات بزراعات است و اتمام غلہ کہ شمارہ ان بقلم و نیاید پیدا میگردد و جمیع غلات این ملک لذیذ و خوش طعم است اما ربیع مسکند اس سراسر جمیع اجناس است ثمری و لطافت ان از حد قیاس^{۱۲} متجاوز مرغوب ذائقہ بادشاہان و امیران و سایر الناس است در ملائمت و حلاوت بے نظیر و بجز شہوی و خوش مزگی دلپذیر و تمدن^{۱۳} بخت ورود و دستان طبیعت پرور غذای بہتر و طعامی خوشتر از ان نشان نے

دہندہ بیت

ذائقہ سنجان حلاوت طلب یافتہ ز ولذت دستامہ طرب
 از رنگ رنگ میوہا سبزی و خربنی با کمال عذوبت و لطیفی اگر تبصیل بر نگارد کتابہ علیہ
 بایر اگرچہ انگور و خورپوزہ و تر بوز و انار و سیب و شفتالو و انجیر و غیر ذالک بہتر از ولایت
 می شود اما نیوہ مخصوص ہندوستان کہل در لذت بے بدل و ٹڈہل بکلاوت ضرب اسل
 و انناس بچوش مزگی و خوشبوئے روشناس و کیلہ حلوا^{۱۴} امود شریفہ حلاوت اند و و ناچیل
 عدیم المثال و کونکہ دستگترہ در زمینی عدیل و کنار شیرین کار است و از کنار محرابی کہ نوید
 کہ خود را بر ہمہ کس وقت کردہ ہنانش و ان صادر و وار و میگردد و از ثمرات خویش فیض می بخشد

دیگر گوناگون میوه است که بشمار در نیاید سمیت

نوائین میوه های نوشش پرور بلذت بریکی پر آب دیگر

وسر آمد میوه های این ولایت انبه است که از رنگ و ترکیب خوش و لهامی رباید و از شامه و بخش مشام جان های استاید از شیرینی و غدویت مزه قند و نبات می دهد بلکه از حلاوت پہلو بہ آبجیات می زند زیرا که نعمت بی بدل است عزیز و ہاگشته و از بسکہ بر جمیع میوه ہا سرفراز است مکان خود بلند ساخته شجر و لغز پیش از بلندی سر بفلک میکشد و از فیض بخشی خل کرامت بر سایہ نشینان می گسترد و مشکوفہ آنرا مولا گویند و بار او را انبانامند مثنوی

تغزک خوشش تغزکن بوستان	تغزترین نعمت ہندوستان
ناورہ صنغ حق آمد پدید	نعمتی از عالم بالا رسید
پیر و جوان ہر دو خریدار او	طفل سبحان عاشق دیدار او
میوہ بیابان ارمنہ سیرکے دہ بود	پختہ شود خوردنش آنکہ بود
میوہ تغزک ہمہ ز آغاز تر	تا حد انجام سزاوار خور
ہر شجر او بفلک بر شدہ	گنبد اسلاک مدور شدہ
باغ وی آراکہ دوستان	زیب دہ کشور ہندوستان

دیگر نیشکر است سرچشمہ قند و نبات و شیرہ ان ہمیشہ آبجیات بشیونہ و سیرانی بر جمیع میوہ ہا سرفراز دہ بلندی و گردن فرازی علم افزاگر ہا پیش مانند گرہ آرزو بر دلہای مردم نشسته و از بسیاری شیرین کاری او ذائقہ طالبان شیونہ گشته از سیرا ہمیش حدیقہ خواہش تشنگان سیراب و از حد و ہمتش مذاق نوشین بان نوش یاب سر بلند ازین است کہ مولودش بر جمیع اغزیہ از شیرینی سر بلندی دارد و فیض بخش ازین دوست کہ نتیجہ اش بہ ولایت دو دست بطریق تحفہ فیض میرساند سمیت

از مزہ گرد آمدہ دروے نبات خام خضر بچستہ چو آب حیات

اگرچہ نباتات و سبزا کہ بزبان ہند ساگ گویند آنقدر است کہ بشمار در نیاید اما از نعمت طعمی بے بدل برگ قبول سبزہ ایست سر سبز سازانجمن سبز بختان برگی است برگ بخش و ہامی برگ طلبان رنگ آرائے مجلس ارباب دول نگہت پیرایے مشام اہل محفل مرغوب

طبع غنی و فقیر عزیز و اهلکے صغیر و کبیر فیض بخش طبیعت پیر و جوان گوارائے مزاج ہر تندرست
 و ناتوان بدرقہ ہاضمہ طعام ازالہ علل امتام سازگار جمیع امر جہ مد و کار تمامی ادویہ سیلاب کشتہ
 کہ دم مساوات باب زندگی میزند اعانت از و میخوابد سبزان ہند از و سر خوردے حاصل نمود
 خون ریزی و عاشق کشتی می نمایند مثنوی

اگر چه ہند سیر از گلر خان است
 گل از گلستان ہند چیدم
 شدہ آئین طسرا از بزم سازی
 زبان گل چین شود از صحبت او
 در انجا سبزہ بالادست پانست
 چنین سبزے گلو سوزی ندیدم
 بخوبان کردہ طسرح بوسہ بازی
 سخن رنگین شود از مدحت او

مثنوی

نادرہ برگی چو گل بوستان
 طرفہ نباتے کہ چو شد در دہن
 خوردن آن بوئے دہن کہ کند
 سیر خورد گر سنے در دم شود
 برگ کہ باشد بد رختان فراخ
 برگ عجب بین کہ گستہ ز بر
 خوب ترین نعمت ہند بوستان
 خویش چو حیوان بدر اید ز تن
 سستی دندان ہمہ محکم کند
 گرسنہ را گر سنگی کم شود
 زود شود خشک چو افتد ز شاخ
 در پس شش ماہ بود تازہ تر

گوناگون گلہائے بویا و رنگارنگ شقایق مطرا از گل شرخ کہ ان را کلاب گویند و یاسمین و زنگس
 و سوسن و لاله و زنبق و بنفشہ و ریحان و رعنا و زیبا و تا فرمان و تاج خروس و قلفہ و عباسی و خطمی
 و ارغوان و صد برگ و داودی و غیر ذلک آنچه در ایران و توران و ولایت دیگر میباشند ہمہ
 درین ملک است اما تفصیل گل ہا کہ مخصوص ہند و بوستان است از اندازہ و شرح و بیان افزون
 اگر چه سیوتی و چنیہ و موگرہ و موتیہ و رائے بیل و چیلی و کیوڑہ و مولسری و کرن پھول و کرنہ
 و ہارسنگار و جوی و نواڑی و کنور بیل و گل زعفران و آفتابی و کنول و جعفری و رتن سیج و رتن بانا
 و کریل و کدہل و کبیر بودرسن و جب کووندہ و سر شفت و پہلاوہ و سرس و دوپہریا و دیگر
 گوناگون گلہا ہر یک از بوئے خوش و رنگ دل کش نگہت بخش مشام و تازگی رسان منظر است
 لیکن کیوڑہ و کبتلی لطافت و نزاہت و دیگر دارد از یک گل مشام تمام ارباب مجلس نگہت می پذیرد

و تمام خانه بلکه حوالی ان معطری شود بوسے ان بزودی زایل منیگردد و این گلهها در ایران توران
و اکناف ان پیدا نیابد مثلثوی

هر گل بالا که دهد بوستان
ان گل هندی که چین کرد راست
سیبوتی خوش که کشیدش گلاب
مولسری خورد و بزرگ از بهنسه
گشت ز سر شفت گل برون نژاد
پنجکشاده گل لعل از پله
نے غلظم نافه و کے نیم حنم
عرق سپر گشت ز نیلوفر آب
کیوڑه هر برگ چو سیم سفید
ماند چو در جامه نسیم
یک گل بیلا و ده دیگر درون
بے شایبه تکلف رائے بیل و چنبیلی بنگهت رسانی دماغ و فرحت بخش مزاج مشهور است
خصوص وقتی که ان شاہد ان گلشن رعنائی و دلبران چین زیبایی در سبک از دواج کتخدائی
در اید و مولود مسعود بعالم وجودی در اید یعنی قلیل حسن استزائی سخن عارضان پریر و دجال
ببرای گل چهرگان عنبرین مو ابرو سے سرو قدان گلزار تاب گیوسے نسرين بدنان شیرین
گفتار شامه ان از شایم عنبر برتر و رایحه ان از رواج مشک خوشتر شمیم بهائے در پیش
ان بوسے خجالت میکشد و عرق گل از شرم ان عرق انفعال میگردد و پیت
شمیش مغز جان را فرحت انسا شمیمش جاں نسا اور روح پیر

اگر چه در بعضی اقطار این دیار اسپ بهتر از اسپان عراقی و عربی میشود اما از جانوران
این ملک نیل از عجایب است و سیرت و صورت بے عدیل و در قد و قامت عدیم الشل
در تنوسندی و بالائی کوه ساو در قوت و توانائی بے همتا چنانچه صورت همیب ان شکل حایز
دیگر نمی ماند خرطوم بجائے بینی بر ازی سه چهار درعه و گوش پر پنهانی که غله نشان باشد
و دندان بطول یک درعه در رنگ بدن سیاه چون قر است سفید که ان را علاج گویند و

و جسامت آن به پهنائی تا هشت درعه و بلندى تا پنج درعه اکثر بوده به تیز روی و تند روی
 از اسپ عراقى گوسه برده و بدلىرى و دلاورى او شیرز بنجاک سپرده با این همه قوت و
 قدرت مورى را نیازار و دورستى کارهشيار بجا آورد بر سخن نویوشى گوشش پهن داشته و از
 بینی خود چشم تنگ ساخته تنگ چشمى با این فراخ حوصلگى ندیده و هشیاری بدین مستى نشینده
 چون نفس از خرطوم باز گذارد و گرد باوى پدید آید و چون نفس بجانب خود کشد بر زمین میخاک
 افتد همواره خاک بازی کند و در سواری از آن باز آید دولت مندان بخت پیداران را زیب
 صفوف و زینت پیکار میدانند و دانایان از مومن کار در روزیجا یک نیل جنگی را برابر هزار
 سوار جرات تصورى کنند منشوی

چوبند و عزم جنگ از خشکینی

عدو باز دستک او افتد به بینی

چنان از پر دلی آماده جنگ

که روین تن شده از پهلوش رنگ

هشیار منشی که اگر طفل در رگها بر پیش قدمش آید بخرطوم برداشته در گوشه بگذارد و اسب
 نرساند بدستی که اگر چند روز برات خورند و اشامیدن نیاید از شورش مستی نیاراند و خود
 سری نگذارد و پارسا و غمی که در ناله خویش مانند حیوانات دیگر شہوت نراند حیا و رزمی که در حضور
 آدم با ماده نیل جماع نکنند عانی مستی که با نیل کوچک نیاویزد و ماده را نیازارد و پر توانی که در ختان
 عالی و عمارات قوی را بر اندازد و شجاع و دلیر که در کارزار هر چند تیر و تفنگ بر و بار و
 رخ تگرداند مبارز و دلاوری که در پیکار اسپ را با سوار از زمین بردارد و بر زمین اندازد.

منشوی

نیل چو خرطوم بر اسپ منگند

بر کند از خاک و میخاکش زند

نیل بجساکے کہ بخنبد ز جا

پشت هزار اسپ کند زیر پا

قیمت یک نیل هزار اسپ بیش

کزد و هزار اسپ کی نیل بیش

اسب بهر خانه بود در سپاه

نیل بجز شاد ندارد نگاه

نیل بیک حله صفت بشکند

در صف پیدان که شکست منگند

اگر چه کار نامها سئ این مشکوه پیکر بدین منظر زاید الوصف است اما آویزش پیدان
 مست عربه جوئند خو و پیش خرطوم بخرطوم و دندان بر دندان و صد مات پیشانی

برپیشانی و حملہ بآئے عنف باہم دیگر و کوشش و کشتش از طرفین جدا شدن از ہم دیگر و پس رفتن باز
 و دیدن و بہر سبب گویا و کوہ باہم می آویزند و جانشاری فیلبانان و جان دادن کیے و نشستن
 دیگرے رائی الفود بجائے او و کشادن و بستن فیل در عین ہنگامہ آویزش و سردادن آتشبازی
 و بازداشتن فیل را از جنگ و بدستی زایل گردانیدن بہ ہم کجک و فرمان پذیر کردن باشارہ انگشت پا
 از بدایع تماشا است این مادہ کار بعد شصت سال جوان میشود و مانند انسان کیصد و بست
 سال عمر طبعی وارد و پس از ہزده ماہ وضع حمل مادہ او میگردد و تولد و تناسل در صحراست در مدینہ
 اصلائی شود اگر مادہ البستن از صحرا آورند و او بچہ زاید بالک یمن نداد و الفصد تعریف فیل کہ از
 عجایب مخلوقات و غرایب موجودات است در حیرت قلم مقطوع اللسان و امکان زبان قاصر
 بیان نگنجد مثنوی

بوصف او ہم از طبع بالا	معانی بر سہم پیل بالا
بود سر حلقہ اقبال مندان	ہمہ اورا حریف آید بدندان
ز خرطوشش بچہ را ہم کار است	کہ ہم مار است و ہم سوراخ مار است
نہ خرطومت طو مارا است گویا	گبی می چپد و گم میکند و

و نیز گردن جانور است قوی ہیکل بدیع شکل دم و چہار پا و تنہ عقب او مثل فیل و گردنش در
 مانند گردن شتر و چشم و گوش و دہان بسان گا و زہی نفس طرازے نقش بند نگارستان
 قدرت کہ چندین صور در یک پیکر نقش بستہ عجایب است حکمت خویش منبصہ ظہور جلوہ گردانیدہ
 جدا و سخت تر از زمین کہ تیر و تفنگ و شمشیر و نیزہ برد کار گرنی شود و یک شاخ بالای پیشانی
 دارد کہ کار خنجر و سنان از او بظہوری آید و این جانور بدیع پیکر از مادہ و نہ بکثرت قوی و توانائی
 بر جانوران صحرا غالب است توالد و تناسل ان نیز در صحرا می شود رفتار کردنش خالی از اشکال
 نیست در شکار سلاطین و خوانین خال خال می آید بہیت

بہیکل چو نیشل و بقوت ہزبر بہ تندی چو سیل و خواش چو ابر
 دیگر جاموش صحرائی کہ بہ طور ذاتی و جرات اصلی و فطری گوسے از فیل و مان برودہ و شیر زبان
 را شکار خود کردہ سلاطین والا شکوہ برائے مشاہدہ تماشا کے عجایب چندین از جاموش
 صحرائے بر شیر میگذارند و آن تہور منشان بے مہابامی ووند کیے از انہا شیر را بر شاخ خود

برداشته بجانب دیگری اندازد و دیگران نیز بهین آئین نوبت بنوبت کار پرداز می کنند حتی که
ان شاه حیوانات را بنحاک هلاک می اندازد موجب حیرت نظارگیان می شود و این شکار خاصه
هندوستان است و همچنین اویزه جانوران با هم دیگر از عجایب تماشا است خصوص اویزه
جاموشان شهری حیرت افزای نظارگیان تماشا طلب است و از ماده جاموش که بزبان
روزگار گامیش خوانند چه نویسد از قدومش هزاران مینست ظاهر و رنگ سیاهش واقع
نظر بدگرستان او سر چشمه شیر و جفراش شیر او همیشه آبجیات پیست

چو گاو میش بدیدم بدل یقین کردم که آب چشمه حیوان درون تاریکی است
دیگر گاو گجراتی از نهایت جلدی سیاه دارد و بیقرار و از غایت تند می مانند باد تیز رفتار اسپ
عراقی که به تیز روی مشهور است بگردانی رسد و جازه گرم که بنازل نوری شهرت دارد
چند منزل عقب اومی ماند میگویند در ولایت گجرات احمد آباد بعضی عیار پیشه بر عرابه
گاو ان سوار شده قطاع الطریق نموده مال و امتعه مردم بنار می برند و اسپ سواران به
انهامنی توانند رسید عرابه ایست که ان را پهل گویند سوار می این خاصه هندوستان است
در گرمی و سردی و باوباران آرام بخش سواران است چهارتن بقدر سخت سوار می شوند گویا در ثاق
نشسته و با وجود سفر در حضر هستند و با سایش و آرامش تمام قطع مسافت بعید میکنند و
از عرابه چهار پایه یعنی رتبه که با نواع آراستگی و پیراستگی قابل سواری ملوک است چه نویسد که
او صافشش تجریر درنی آید - مشنومی

خانه گردیده بگرد جهان

ساخته از حکمت کارا گمان

خانه روان خانه بمانش معشیم

نادره حکم خدای حکیم

و از مخترعات عجیب دانشوران این دیار گهزیال است که موازنه ساعات و دستایق
شبان روزی از و دریافت می کنند جای به بلندی و فراخی دوازده انگشت از مس ساخته
و در زیر ان سوراخی خورد که میل زرین کیمیا شکی بر آزی پنج انگشت ازان در گذردی برارند
و از راه ان سوراخ در آب دراید و در یک گهزی تالب جام می رسد و طاسی از آب پر کرده
ان جام را اولن میگذارند چون جام از آب پر شود و اندازه گهزی و پاس مشبان روزی می گیرند
و از برنج و دیگر فلزات ریخته طبقی نابه اساس طبر تر خورد و بزرگ سازند و ان را آویخته دارند
و بعد گهزی آوازی کنند هر یک از روز و شب را چهار بخش کرده هر کدام را پهر گویند و

در کاهش و انستزایش شب و روز پرازه گهڑی زیادہ و کشتش گهڑی کم نبود بقول حکما سیصد و شصت دم آدم تندرست را یک گهڑی و شبانه روز مست و یک ہزار و ششصد دم باشند القصد چون گهڑی آخر شود طاس ہفت جوش را از میخ کوب بصد اورند و بار دوم دو بار و ہچنان چون پیر سپری شود بشمارہ گهڑیہائے گذشتہ از سہ نو ہوازند و کمتر در یکے از یک تا چہار اندازہ پیر و انانینہ اگر پیر ہشت گهڑی باشد در دو پیر ہست و کشتش بار ہوازند و نیز دو شیشہ را وہان مقابل ہم نسبتہ در یکے از انقدر یکے ہی اندازند کہ در یک گهڑی رنگ ازو برآمدہ در شیشہ دیگر دراید و شیشہ یک را جانب شیشہ خالی و از گونہ می نهند و در غیر اندازہ گهڑی ازومی گیرند۔

از علوم ہندی چہ نگار و کہ تفصیل ان تجریر در نیاید از انجملہ آنکہ سید اسمانی کتابت گویند کہ در عالم غیر از آب چیزے نبود و بقدرت پدید ایز و بدایع آفرین گل تیلو فر از آب پدیدار گشت و از میان آن گل برہما کہ ذریعہ آفرینش اوست در پیکہ انسانی چہرہ بر افروخت و بالقائے ربانی از زبان الہام ترجمان او بید کہ وسیلہ ہدایت عالمیان تواند بود بر امتاحال کہ صد ہزاران سال منتفی شدہ در ہندوستان رواج دارد او سپ نیکند پسران برہما کہ از روشندی و صفائے درونی معانی و تفاسیر بید متضمن توصیف توحید واحد مطلق و حقیقت و معرفت یگانہ بر حق بر نگاشتنہ این نسخہ را بظہور آوردند کہ شاستری شاستری شاستری کتاب کہ پسران و پسرانہ ہائے برہما از معانی بید استنباط نمودہ حقایق بہر معارف ایز و ہچون بدلائل و براہین ظاہر کردہ اند این علمی است از الہی و طبیعی و ریاضی و منطوق بہناظرہ داین ہر شش نسخہ را با یکدیگر در معنی مقدمات اتفاق و در برخی امور اختلاف واقعہ شدہ مباحثات و مناقشات بسیار کہ ہر یک از دانشوران و الافطرت بقدر دانائی و فہمیدگی خویش در میان آوردہ از تفاسیل ان کتابہا نوشتند نخستین نیاسے شاستری پید آرندان سوامی نیانک خلاصہ ان بر کارج و کارن و کرنا یعنی فعل و سبب و فاعل است و میگویند بدن این ہر سہ امر پنج چیز موجود نمیتواند شدہ چہ فعلی را فاعل حقیقی بدون سبب نمی کند و ہر چہ بی خواہد میکند معبود است عبد را بخواست در اول و اوسط و آخر اختیار نسبت چنانچہ کمال آوندی را بوسیلہ گل سے سازد و پروتے کہ کرد و براسے کار سے کہ ساخت ساخت گل و آوند را مجال نیست تا گوید کہ چنین کن و چنین کن ہچنان مخلوق را از ارادہ خالق

حقیقی در خلقت خود هیچ اختیار نیست مجبور است و معذور و دویم بیشک شاستر
 سوامی کنا و این مهین دانش را بر روی کار آورده مدار بر وقت است یعنی زمانه رامی پرستند
 وی گوید هر چه است زمانه است بے زمان چیز بے وجود نیاید و از دلایل اوست اگر کشا و رز که
 بر وقت نگار و هر چند کوشدن کشت بار نیار و همچنان نتیجه عمل بے زمان اثره بخشد سیوین
 سانکه شاستر سوامی کپیل گذارش نموده ادحق را از باطل بقوت تیز جدای کند محسوسات را انا تا
 و روح را انا گویند هر چه از محسوسات بنظری آید فنا پذیر است و روح باقی است سسی کند که انا
 از انا تا نجرید پذیرد و بر پریم انا یعنی روح الا روح پیوند در چهار مهین پانچل شاستر این
 شگرت دانش را سوامی پانچل ظاهر ساخته حسب نفس خاصه اوست و صاحب این خرد نالو
 انامی این دانش را بسبب ضبط دم نور باطن را مشاهده نموده و بر سطح هوای پر دو بر روی دریا
 می خرابد و بر خطرات ضمایر مردم واقف می شود و خیر حال استقبال انسی می دهد و همچنین پیدایش
 شاستر که سوامی بیاس دیو پیدا آورده و نمایان این دانش و الا صاحب توحیدی باشند
 و از ایت وحدیت نیکو شناخته وی را از پیشگاه نظر بر انداخته اند عزمه گفت و گوی این
 عالم بغایت وسعت دارد و میگویند که عالم عالم ذات اوست و این کثرت بیش از دهم نیست هر چند
 عالم از اوست اما همه اوست چنانچه زیور باز و کوزه با گل و موج با آب و تاب با آفتاب
 نسبت دارد همچنان موجودات را با اول نسبت است ششپن میا است شاستر که سوامی
 همین بر روی کار آورده و مستم بر جمیع شاستر است و تمامی اهل تعلق بران عمل دارند و می گویند
 هر چه هست عمل است چه کشا و زرتانکار و ندر و دهر کس هر چه کاشت همان برداشت یعنی
 این همه عشر و بشر و نیک و بد و بهشت و دوزخ نتیجه عمل است و هر م شاستر یعنی هنزده
 سمرت که ابنائے و سایر برهما از بسید استخراج نموده اند ششکل بر کار کرده هر روز هر چهار برن
 یعنی برهن و چپتری و میس و سودر و هر چهار اشرم یعنی برآچرج و کبر است و وان برست
 و ستیاس و انواع ریاضات و عبادات و گوناگون صیام و نیرات و چهار و گری عصیان و ذلات
 و انفصال و عاوی و مناقشات و اتمام عدالت و نیکو کاری و ان را در فارسی فقه گویند
 کرم بهاگ شگرت عملی است حیرت انگیزی اومی زاورا از عوارض بدنی یعنی خطا و صرع
 و جزم و برص و کواکسیر و کواکسیر و تپ دایمی و اسبال دایمی و سنگ شانه و جراحی خوره

و درم و فلج و رعشه و سرسام و چرخس و نابینائی و ناشنوائی و گنگی و لنگی و کورے
 و یک چشم و سقم اعضا و غیر ذلک را و میدهند شناسندگان این علم وقوع هر یک ان را بر گذارند
 که از نتائج فلان اعمال و ولادت پیشین است و چاره گری یکی ان از روی کتاب گونا
 گون خیرات و صیام گذارند و بقدرت ایزد کار سازان چاره اندوزی ہی روی دهد
 هر چه پران یعنی توارخ متضمن بیان حال و نفوس قدسیه و عالم ملکوت و شرح پیدائی
 جهان و جهانیان و وقوع قیامت صغیر و کبیر و گوناگون کردار نیک و سخاوت و عدالت و همتانها
 مابدان و نسران روایان و الاستکوه پیا کرن علمی است از نحو و صرف در تحقیق لغات
 و الفاظ و ترکیب حروف مرکب و مفرد اگر چه این علم را به سیس ناگ که بقول اهل هند تحت
 زمین بردوش اوست و دیگر قدسی زادان نسبت میدهند اما بعضی دانشوران و الافطرن^{زاد}
 ضوابط استوار کرده بر زبان این فن کار آسان کرده اند چه شد در بیان مراتب نحو و مفهومات
 الفاظ و ترکیب حروف و شایستگی عبارات و مدارج استعارات اگر چه این ضوابط را
 اهل عرب نیک استوار کرده اند اما فضلای هند درین باب کوشش فراوان بجا آورده
 و شواهد آسان نموده اند پس یک بدیا یعنی علم حکمت و طبابت مشتمل بر احوال تمام بدن
 از موسی سر تا ناخن پا و دریا نشی گری و سردی مزاج از نبض دست راست و شناخت انواع
 مرض و بیماری و دو سازی چهار پردازی و درست دانستن طبیعت افزون کردن قوای بدنی
 اگر چه بانی ان بیاس دیواست اما دانشوران دیگر از عجایب نوح استخراج کرده رواج
 داده اند چونک بدیا یعنی نجوم متضمن دریافت صعود و نزول کواکب و خروج و دخول
 انجم و خروج و دانستن کسوف و خسوف و گردش و جنبش افلاک و سعادت و نحوست
 زمان و نیک و بد ظالم انسان اگر چه ارباب فرس این علم را بتوریت و انجیل نشان میدهند
 اما اهل هند ظهور ان از آفتاب جهان منسوز و تصور می کنند و بقولی استخراج آن از بید
 میدهند ساندک بدیا یعنی علم قیافه دریافت احوال نیک و بد آدمی زاد از خطوط دست
 و سواد پیشانی و چین چین و خط و خال و دیگر اعضا و رفتار و گفتار و اوضاع و اطوار سیلا و تی
 علمی است در بیان گوناگون حساب و دقائق حقایق هندسه ان را بیا کرن چونک گویند-
 شکن بدیا از گویای مردم و آواز و بخش و طیور شکن گرفته از سوانح حال و مال اطلاع

میدهند و دانیان این دانش دین ملک فراوان سر پدیا و اندگان این علم شگرت از وانی انفاس که
 هر روز از چپا و راستا سوراخ بینی زمان معین است احوال و نیک و بد سایل گذارش می نمایند
 اکم پدیا در گذارش گوناگون افسون و جادو و واند و فتن منافع و انداختن زیان و فراهم آوردن اموال
 و دوست نوازی و دشمن گذاری و چاره جن گزندگان و پری زدگان و غالب آمدن بر عالم اجنه
 و معالجه افتام بیماری با اندر حال کینه علمی است از انواع نیرنجات و طلسمات و تسخیر قلوب
 و فریفتن مردم و اعمال سر دستنی و نادره کاری و تبدیل صورت یعنی سیما و تخیل روح و پیکر
 دیگر یعنی خلع و دیگر عجایبات و غرایب رس پدیا یعنی کشتن سیاه و زرد و سیم و مس و مانند
 ان و ساختن از خاک ستر طلا و نقره که کیمیا و اکیر عبارت از انست کامر و پدیا دانشی است
 از افسون مار و کژدم و دیگر گزندگان و ربای دادن از گزندان با و حاضر ساختن آنها را با افسون و
 گذارش نسبت مار با دستایش آنها شتر پدیا داناسی انواع تیر انداختن و تیر اندازی که از دید
 دویم استنباط کرده اند طرفه ترا که کلمان این فن از یک تیر بقوت علم چندین تیر استخراج کرده
 دشمن گذاری کنند رتن بر چهار شناخت لعل و مروارید و زمرود و دیگر جواهر زواهر
 و گوناگون سنگ نرزه و پیدایش و خاصیت و ارج هر یک با یک پدیا ساختن خانه ها و انواع
 عمارات و هر گونه را خاصیت و بر آوردن نهرها و غیر ذلک هیچ شناختن نایل
 و دریافت عمر طبعی و بیماری و نگاهداشتن تندرست و افتام خاصیت شمال هو تر شناخت
 اسپ و عیوب و بیماریها و گوناگون معالجات گانده صرپ پدیا که از پید سویم بعرضه
 ظهور آمده یعنی موسیقی از گفتن و نواختن و اصول و فروع ان گوناگون نغمه و ساز و روش
 رقص که ان با سنگیست گویند نث پدیا یعنی بازی گری که به تیز دستی شگفت کار با داز رسن
 بازی غرایب نمودار با کند و شگرت معلق با زند خاصه زمان ایشان و به نیروی افسون
 نظر بند کنند و آدم را بند بند جدا ساخته همان زمان باز درست سازند شگرتی این داستان
 تحریر راست نیاید **مشک** پدیا علمی است بس شگرت در دانستن احوال مردان شناخت
 گوناگون زمان و هنگامه عشق و محبت آنان کام شناختن که ان را کوک شاستر نیز گویند و طرز
 پیوستن مردوزن هشتاد و چهار گونه و سود و زیان هر کدام و مغایب ساختن زمان در مجامعت

در ویشان ہند

نخستین صنف سناسیان صاحبان معارف و حقایق و پیوندگسلان سلسلہ علایق ژوئیڈ
 مویان ریاضت کبیش و خاک آلودگان افاغست اندیش از مستلذات جسمانی و حظات نفسانی
 واپر داختم سراپا برہنہ بریاضات شاقہ و مجاہدات سخت قیام سے و رزند اگر چه تن ظاہر خاکتر
 آلود دارند اما مرات باطن از تجلیات انوار الہی نور پذیرمی سازند و ہر چند کاخ استخوانی را بنویت
 نمی دہند لیکن عمارات معنوی استواری کنند از ان خاک نشینان جمعی بہر خموشی بر لب
 بہادہ از مجاہدہ نفس فرصت حرف زدن ندارند و فریقی ہر دو دست را کہ پیشکاران بدن عنصری
 از امور بدنی واپر داختم و ماہل با سمان گذاشتہ دامن مقصود اصلی بچنگ می آرند و بعضی
 خود را معکوس بد رخت اوینختہ نفس امارہ زبان کارہ را در انش ریاضت می سوزند چندی رو
 برسوسے آسمان دہشتہ نظر بر آفتاب دوختہ دارند اگر چه دیدہ ظاہر بین از دیدہ جہانیان
 واکشیدہ اند اما بدیدہ باطن تماشاے باطن ظنی بینند و برخی بہا ایستادہ شب در روز در
 مقام عبادت بسان کوہ ثابت قدم در اسخ دم می باسند درین صنف مردان طریق خدا
 جوکے انواع طریقہ ایقہ دارند و انتام تام اقوام ہستند و آنچنان ریاضت شاق
 و عبادات مالا ایطاق میکشند کہ از طاقت بشری و قدرت انسانی زیادہ باسند اگر تفصیل
 طاعات و شرح اقوام بکار و داستان دراز میشود و ویکین صنف جوگیان صاحب حال
 و قال بیادرب المباد استتعال دارند اکثر ازین طایفہ بقوت ریاضت و زور بازوی عبادت
 و ہوامی پرند و بر سطح دریامی خرامند و از حبس نفس دراز عمری شوند و از عالم خلق بدن روح خود
 را در پیکر غیر می اندازند و از علم سیمیا تبدیل صورت می کنند و از دانستن کیمیا بجا کتر
 ظلمی سازند و بتجیر دہائے خلایق استعمال دارند عالم اجنہ را بفرمان پذیری خویش می آرند
 و بمقتضائے صفای باطن بسرایر ضمایر عالمیان و احوال جہانیان واقف می شوند و قنادگان
 بستر بیماری را صحت و شفائے بخشند و انواع سحر سازی و جادو پردازی بروکے کاری می آرند
 اگر چه از طایفہ سناسیان نیز بعضی بر چنین علوم قادر ہستند اما قوم جوگیان بیشتر درین علم
 مشہور اند **سومین صنف** سیراگیان مرتاضان زندہ دل و طاعت و رزان علاقہ گسل دان

آزادگی در بروکلاه و ار استگی بر سرگذاشته بجاوه عبادت گسترده دارند درین صنف نیز
اقتام اقوام هستند و بنام هر مقتدی قومی ملجده است اکثری ازین ساکنان مسالک حقیقت
وره روان راه طریقت سرود و نغمه بزبان هند عبارات و استعارات بدیعه مضامین
و معانی غریبه در مدح و ستایش آفریدگار از عبادات عظمی می شمردند و بعضی از چاشنی ذوق
و جدان عرفان ایزد منان در رقص و چرخ آمده عارج معارج حقایق می شوند و چندے
بشیخ و تهلیل قصد داشته زبان حال و قال را در ذکر حضرت جلال شانده و سلطانده می کشانند
و شطری بطریقہ جلیبه قعود و زبده در مراقبه مصور خاص چشم حق بین دوخته می دارند و
برخی بطالع کتب حقیقت الحقایق که عبارت از بیدانت شامشتر و غیر ذلک بوده باشد
مشغول گشته بدریافت اسرار وحدت و احد حقیقی مرات ضمیر حقایق دان را در سخن تراز
خورشیدی سازند چهارمین صنف اودانی از معتقدان بابائانک بطریق و امین مقتدی
خویش به نیایش و ستایش آفریدگاری پردازند خلاصه عبادت این گروه مطالعه اشعار مرشد
خویش است که بسرود و نغمه میگویند و زمزمه و لفریب می برآرند و خود را مستمعان را بهره ور
و نصیبه برمی سازند پنجمین صنف جتی بسرپوره پانصدت می کنند حتی که تا چهل روز صیام
بوده از اکل و شرب ضروری که قوام بدن و ثبات نفس بدو است احتراز دارند و چهار ماه بر شا
یکجا مقام کرده حرکت نمی کنند که مبادا در رفتار باعث ازاحتشرات گردد و خلاصه عبادات آنها
نگاهبانی جانداران است پائند از انجیبت نمی پوشند که بجان زاری ازاری نرسد احداث
چاه و باغ مذموم می دانند که بوسیله ان بجان دار ریزه ازار میرسد شبانگاه چراغ روشن
نمی سازند و آتش نمی افزوزند و طعام برائے خود نمی پزند و آب از چاه نمی برارند و آب و طعام
از خانه مریدان بدریوزه آورده نمی خورند شبانگاه اصلا چیزی نمی خورند و از خوردن میوه
و ترکاری مثل بادانجان و توری و چنار و سبزیها احتراز دارند چه اعتقاد انجاعت است
که این چیزها حکم جان دارد و غیر از پارچه لا بد چیزی ببا خود ندارند و آفریننده مخلوقات را
قبول نکند و قول بجهت ان این بدکیش است که چنانچه گیاه خود بخودی روید و کارنده ان بیچکس
نیست همچنان توالد و تناسل انسان و حیوان دیگر جانداران خود بخود از قدیم است و نیز عقوبت
عاقبت را منظور ندارند و می گویند که انسان مجموعه چهار عنصر است بعدگشته شدن پیوند عنصری

هر یک عنصر بذات خویش و اصل میشود پس عقوبت بکدام کسی می شود بدین سبب آب و
 آتش مردگان بعنوانی که در مذہب دیگر منظور است درست نمی دانند و میگویند که اگر در چرخ
 مرده روغن اندازند چرخ فایده سترتب نمی شود موی سر و ریش ستردن و مقراض کردن گناه
 و بدست خود کردن عبادت می دانند و عده ریاضت ایشان بے غسل و بے مسواک
 و نامشسته رو و ناپاک بودن است اگر دست بھول و براز الا پیدا ناپاک نمی دانند درین صورت
 اہل کیش براہمہ کہ قابل بر افریدگار و ثواب و عقاب عاقبت و ترویج ارواح مردگان ہستند
 این فرقه را قبول نمی دارند و با اہل این آئین صحبت داشتند و سخن کردن مذموم می دانند و
 میگویند کہ اگر طرئی نیل مست آدم کش زنجیر گسل می آمد ہشتاد و از طرف دیگر سرورہ بیاید بر روی
 ان نیل مست باید رفت و بطرف سرورہ مقصد نشاید کرد و نیز براہمہ فریق دیگر را کہ از خود
 مذاہب اختراع کرده قبول نمی کنند برہان کیش متدیم کہ موافق بیداز آغاز آفرینش
 رواج یافتہ معتقد ہستند اگر شخصی از مخالفت کیش در براہمہ بیاید ان را در مشرب خود نمی آرند
 اگر شخصی از مشرب ایشان برگشتہ مذہب دیگر بگیرد و خوابد کہ از و باز گردان را نیز قبول
 نمی کنند و درین کیش چہار آشرم است یعنی چہار آئین اول بر ہمچرخ یعنی کہ خدا نشود و
 تحصیل و تکمیل علوم صوری و معنوی پردازد و دویم گرہست یعنی کہ خدا شدہ با امور تعلقات
 اشتغال و زرد سویم بان پرست یعنی چون حالت کہولت رسد و یا پسر را فرزندی تولد
 شود ترک تعلقات نمودہ معہ زوجہ در صحرا رفتہ بعبادت معبود حقیقی مقید گردد و غیر از میوہ
 صحرائی غذا نماند چہارم سنپاس یعنی از ہمہ دست باز کشیدہ بعبادات شاقہ پردازد
 و چہار برن است یعنی چہار فرقہ اول برہن آئین او بید خواندن و علوم حقیقی آموختن
 و دویم چتری بفرمان روائی عدالت بادشاہانہ و سپاہانہ بسر بردن سویم بیش بپوا
 و سود و دیگر کسب پرداختن چہارم شود در خدمت ہر سہ فرقہ مذکور نمودن انقصاہل
 ہندوستان ہمہ صاحب عقل و دانش و خوش پوش و خوش خورش فرخندہ خوشگفتہ او
 و ستودہ اخلاق منظر اشتفاق سخاوت و زحمیدہ طرز انصاف گزین نیکو آئین و فادار
 جیا اطوار از بی بکر داری برکنار از کجروی و کج منشی پہیہ نگار بر آستی و درستی
 سازگار منظم

مردم او حمد فرشته سرشت خوش دل و خوش خوی چو اہل بہشت

بہرہ نزدیک دل و گرم خون
ہر سر مو بر تن ایشان ہنر
رفتہ چو جان در تن مردم درون
آمدہ در سوسے شگافی بسر
ہر چیز صنعت ہمہ عالم است
ہست در ایشان زیادت ہم است

در داد و ستد راستکاری اہل این دیار بٹابہ البیت کہ ہر چند بیگانہ و نا آشنا صد ہزاران
نقد و رایے حضور این وان و بدون شہادت فلان و بہان بطریق امانت بصر امان سپارو
ان راستی منشان عند الطلب بلا تعلق و توقف و اصل میسازند و طرفہ ترا نکہ بنا بر خوف
سالک مہالک شخصی مبلغہائے نقد مسافت دور و نزدیک نتواند برو صراقان راستکار
از وزر تجویل خود گرفتہ پارہ کا عند بخت ہندی بدون مہر و افاقہ بنام گماشتہ ہائے خویش
کہ در اطراف مالک بامصار و بلاد و دوکان راستی اراستہ دارند نوشتہ می دہند وان را
بزبان این دیار ہندی گویند و گماشتہ ہائے این نیاسد معاملگان ہر چند مسافت و و صد
فرسنگ در میان باشد۔ بموجب ان خط بلا حجت و اگر اہل را و اساختہ معاملہ داد و ستد راست
می سازند و غریب ترا نکہ اگر ان خط کہ از پارہ کا عند بٹابہ البیت سوائے مکان معہودہ
خواہند کہ بفروشد بہان قدر نقد و بفر و خت میرود و نوشتہ می ان خط اندکی تمتع از بائع
یافتہ بر طبق ان زر از مکان معہود می گیرد عجب ترا نکہ اگر تاجران بسبب طرق ہایہ اقمشہ امتد
و دیگر اموال و ائصال حوالہ ان مردم کنند ان نیک اندیشان وجہ اجرت گرفتہ اموال
انہا بچسب دستہ ارگاہ سلامت رسانیدہ ببالکان عایدے ناسند وان را بزبان این
مردم بیامویند مثنوی

بہ از راستی در جہاں کاریست کہ در گلبن راستی خار نیست
تو در کار خود راستی بر نگار کہ ہم رستہ گردی و ہم رستگار
پچنین سپاہ این دیار جانفشان و جانستان تہور اندیش جلاوت بکیش نک شنائش
حق اساس است در عرصہ کارزار گوہر شجاعست را و فاسے انہا فروغ دیگر و بد و روز سختی
جو ہر وفاداری ایشان جلاے دیگر ظہور کند چون کار دشوار پیش آید ان را اسان طور فرود
اوردہ انجام دہند و روزیجا اگر غنیم غالب آید دل نہاد جانفشانی گشتہ عارگر بخت سخت
تزاز مردن دانند مثنوی
سپاہ ہے قوی تر ز فولاد ہند
بے باکی آمادہ چون صبح رند

همه خانه زاد کمان چون خدنگ
 نه از مرگ شان پاک و از تیغ تیز
 چو شمشیر جوهر نما روز جنگ
 نه از آب بیم و نه ز آتش گریز
 بر زخم سندان بر حمله کوه
 بر دی یگانه بگوشش گروه

اکثر از کوهستانی که از جاده اطاعت حکام انحراف می ورزند هنگام محاربه چندی از معتبران
 را بر زنان خودمانی گذارند اگر حکام غالب می آیند و این مردم را امید زندگی منقطع میشود
 ان معتدان سنگین دل عورات را بشمشیر حمیت میگذرانند یا در آتش غیرت خاکستری سازند
 و ان پرده گیان ناموس دوست در غایت ثبات و قرار بلا اگراه و کشاده پیشانی نقد جان
 نثار کنند و این امر را جوهر گویند و بعضی زنان مردانه کیش و فاندیش بعد فرو شدن شوهر
 هست و الا بر پاس ناموس و حفظ محبت برگاشته به هم مراسم مهر و وفا تهیه اسباب
 سنوی و تربیت سواد همراهی پرداختند و خست عروسی بر خودار بسته و جامه و تن
 بغالیه اغششته پروانه وار و مردانه کردار با پیکر بیجان شوی فرخنده عاقبت یا بیکی از پارچه های
 پوشش او خود را در آتش محبت خاکستر ساخته رقم سعادت دوام بنام خود در دفتر روزگار
 ثبت میکنند و خط عشق و محبت ابدی خویش بر صفحه ادوار میگذارند پسیت

سوزندیم ز عشق سیراب همچون و وقتیه خورده ی کتاب

وزنان که پس از شوهر خود زنده میمانند بمقتضای وفاداری و حیا دوستی از لذات خوردن
 و آشامیدن و تمتعات لباس خوشش و زیور پوشیدن خود را بازند دارند و بان درویشان
 ریاضت کیش بجایده نفس پرداخته دریالی و ایام بغاعات صیام و عبادات آفریننده طوابع
 نام بایا و و خیال شوهر فرخنده فرجام زندگی با تمام می رسانند و هر چند نوجوان باشد و در همسان
 شب عروسی بیوه شود شوهر دیگر گرفتن و مره دیگر بر و ساده عروسی نشستن در دین داین
 خود جایز میدانند و از تکاب ان را گناه کبری و رسوائی و بنیاد عقوبت عقیبی میخوانند قطعه

نخشب عصمت زنان شرفیست تا که م اند اندین قسمت

نیست اندر زنان صاحب حسن بیخ پیرایه به از عصمت

از حسن دل آویز و جمال فتنه انگیز این دیار چه نویسد که قلم در تحریر مدارج ان دیوانه دار
 بر عرصه کاغذی غلط و الفاظ و معانی بتقریر معارج آن پروانه وار در حوالی شمع میبرد مقصد
 با بکله دیران هند هر یک در حسن و خوبی طاق و بد ببری و محبوبی شهره آفاق هر یک

ناهر و مشکین موعود وضع پری غم هر یک غزال مرغزار طنازی و تدر و کوهسار فتنه سازی هر یک
طاوس جلوه کبک رفتار سرو قامت گل رخسار هر یک عشوه سنج کرشمه ساز و لفریبی نواز
هر یک زهره طلعت ماه جبین زیبا صورت نازنین هر یک در جلوه گاه ظهور هوش ربابی
را آماده و دلفریبی را چالاک هر یک منصبه شهود عاشق کشتی را مستعد و خونریزی را بی باک

مثنوی

خونی نگهان کرشمه کوشان	هم خنجر دهم نمک فروشان
مهورش صنمان زتاب رخسار	مهتاب نموده در شب تار
نازک بدنان چنانکه دانی	در کرده بگوشش شان گرانی
رعنا قدیشان بجا مه زیبی	گل دسته بست دلفریبی
از عشوه برفتنه خانها	و از خنده شکافت کرده جانها
شاهنشاه حسن فوج در فوج	طوفان کرشمه موج در موج

انقصه صفات حمیده ساکنان هندوستان و لطافت و نزاقت این ملک بهشت نشین
مستغنی از بیان است خامه مدعا نگار تجریران بکوتاهی خود گواهی داده و زبان سخن گذار از تقریر
ان بتقصیر خویش نفیر میزند جایکه ارسطو و انشان پیشین و افلاطون منشان سابق اندکی
از بسیار و یکی از هزار و صفت ان را نتوانستند نوشت من بچچدان را چه لیاقت و کدام طبیعت
که بنگارش خصوصیات و گذارش حالات ان تواند پرداخت و مصداق اوصاف الاهی
این ملک آنست که ساکنان مالک دور دست از اصغائے خوبهائے ان ترک اوطان
مالونه نموده درین ملک رسیده توطن اختیار میکنند و روی و رنگی و فرنگی و عربستانی و ایرانی
نورانی همه هندوستانی میشوند و مغلان بتونگری و ملی نوریان بدولت می رسند

مثنوی

پیرایه در و جوان گردد	دست فاقد گهرشان گردد
آنچنان خوری در و ارزا	که بلاترخ خویش گردد گران

تمام هندوستان مدع صوبه بنگاله و کهن و قندهار که تفصیل ان درین نسخه اندراج نیافته
مشکل بر بست صوبه و یکصد و نود و دوسرکار و چهار هزار و یکصد و پنجاه و دو محال و بهشت

ارب و شخصت و ہشت کرد و بست و شش لک و ہشتاد ہزار پانصد و ہفتاد و سہ دام
چون اندکے از احوال ہندوستان تخریر در آمد ششم از ہر صوبہ تیز برای سیرابی سخن بقلم
در آوردن ضرور است ❖

صوبہ اراکھلافت شاہجہان آباد

از اکثر تواریخ ہندی و فارسی چنان مبالغہ در آمدہ کہ در زمان سالف تختگاہ فرمانروایان ہندون ہستناپور
بر کنار دریا کے گنگ بود و وسعت و مساحت ان شہر کہ در ان زمان داشت بسیار از
بیاری نویسنده اگر چہ تا حال آباد است اما آنقدر آبادی ندارد و در ایام فرمانروائے
پاندوان و کوردان چون در میان فریقین مخالف و تنازع رود پاندوان از ہستناپور
در شہر اندر پیت بر کنار دریا کے جننا انتقال کردہ دار السلطنت خود مقرر کردند بعد امتداد
ایام در سنہ چہار صد و چہل بکراجیت راجہ انگپال تو نور نزدیک اندر پیت شہر وہلی
آباد کرد پس ازان راسے پتھورا در سنہ یک ہزار دو صد و کسرے بکراجیت قلعہ و شہری
بنام خود ساخت سلطان قطب الدین ایبک و سلطان شمس الدین التمش در قلعہ کے پتھورا
می بودند و سلطان غیاث الدین بلبن قلعہ دیگر اساس بناوہ و سنہ ۶۱۰ ہجری ہر معین موسم
گردانید و سلطان معز الدین کیتباد در سنہ ۶۵۶ ہجری بر ساحل دریا کے جننا شہری دیگر مشتمل
بر عمارات دل کشا آباد کردہ کیلو کھڑی نام بناوہ چنانچہ امیر خسرو در کتاب قران السعدین
می ستاید و سلطان جلال الدین خلجی شہر کوشک لعل و سلطان علاؤ الدین کوشک بیری
آباد کردہ تختگاہ نمودند سلطان غیاث الدین تعلق شاہ در سنہ ۷۲۵ ہجری تعلق آباد شہرے
طرح انداخت و سلطان محمد فخر الدین جو ناپہر ش مصری دیگر اساس نمودہ بلند ایوان
متضمن ہزار ستون برافراخت و دیگر منازل دل کشا از سنگ رخام بکار رفت و سلطان
فیروز شاہ در سنہ ۷۸۵ ہجری فیروز آباد شہری بزرگ طرح انداختہ دریا کے جننا بریدہ نزدیک
ردان گردانید و سہ کردی فیروز آباد کوشکی دیگر مشتمل بر مندرہ جہاں منابر افراخت و تماشا
بر کو بچہ قائم است و عوام الناس ان لالتہ فیروز شاہ گویند و سلطان مبارک شاہ
مبارک آباد بنا ہوادہ و حضرت نصیر الدین محمد میاویں بادشاہ در سنہ ۹۳۸ ہجری قلعہ اندر پتھ

تعمیر و ترمیم نموده دین پناہ نام نہادہ تختگاہ مقرر فرمودند و شیرشاہ افغان شہر علای را کہ
 کوشک کسیری مشہور بود ویران کردہ مصری دیگر طرح انداخت و سلیم شاہ پسرش در
 سنہ ۹۵۳ ہجری قلعہ سلیم گذرہ تعمیر کردہ کہ تا حال در میان دریائے جمنا محاذی ارک شاہجہاں آباد
 قائم است اگرچہ این نسرمان دہان ہر کد ام شہری احداث کردہ دار السلطنت قرار دادند
 اما در اطراف مالک تختگاہ فرماں برداران ہندوستان دہلی مشہور بود در سنہ ۱۰۲۵ ہجری مطابق
 سنہ دو از وہم جلوس والا حضرت شہاب الدین محمد شاہ جہان بادشاہ غازی صاحب قرآن
 ثانی نزدیک دہلی شہرے آباد کردہ شاہجہاں آباد موسوم گردایند و از آباد گردیدن این مصر
 جامع جمیع شہرہای سلاطین پیشین کہ بقلم درآمدہ از بام افتادہ بشہر شاہجہاں آباد موسوم و مشہور
 گردید بمطی کہ دریائے دیگر از دہلی در گنگ گنگ نامی یا بد قلعہ ارک ان اسپنگ شرح بہ
 استحکام تمام اتام یافتہ مثل بر عمارات نہ بہت ایات و انواع قصور فرحت گنجور و تمام
 اماکن طراوت مکامین و گوناگون نشین راحت کمین و چندین ایوان فیض نشان و نہرہائے
 جریان و تالابہائے کلان و حوضہائے وسیع و فوارہائے رسیع و گلشن ہائے ہمیشہ بہار
 و اشجار پر آثار کہ ہر مکان یا د از بہشت میدہد و ہر قطعہ ان پہلو بفر دوس می نہد کہ ہر قصرش
 زیبا تر از قصر فیصرے نماید و ہر ایوانش مانند ایوان کسرے دہامی رہا بد منٹوی
 چو جنت بر زمینش ہر مکانے بود در ہر مکانی بوستانے
 خیابانش چنان عشرت سرشت است کہ گویا کو چہارہ بہشت است
 ہوایش دل کشا و دل نشین است طراوت خانہ زاد این زمین است
 و سپر امن ان خندق عریض مالامال از آب تلال بحدی صاف کہ دانہ ریک ان در شب
 تار نمودار و انقدر شرف کہ نہایانش باہی زمین پہلو نشین منٹوی
 در تہ ایش ز صفاریگ خود کور تواند بدل شب شمر و
 عمق در و کار بجائے رسید کز تہ ان گشت زمین تا پدید
 دریائے جسہ شرق رویہ پناہوس ان قلعہ شرف و افتخار یافتہ ہزاران آب و تاب میرود
 و نہر کہ ازین دریا زکوہ سر مور بریدہ اوردہ اندو کو چہا بازار رونق افزای شہر و فیض بخش شہر بہشت
 و درون دولت خانہ والا رسیدہ تالابہا و حوضہا را لمبب و گلشنہا و باغہا را مطربدار و

واز فوار با برآمدہ نمانشائے عجیب بروے کار می آرد

ہر سو نہری دران گلستان خیزاں اکتاں چو خیل مستان

حصار شہر پناہ از سنگ و صا روج اساس یافته دوران از دابرہ قیاس افزون و اندازہ
 ابادانی درون و بیرون ان از احاطہ بیان بیرون مردم از روم و زبگ و شام و فرنگ و انگریز
 و ولندیز و چین و عربستان و عراق و خراسان و خوارزم و ترکستان و کابل و زابلستان و خطا
 و ختن و چین ما چین و کاشغر و قلمستان و تبت و کشمیر و سایر ولایات ہندوستان
 دران مصر جامع توطن گزیدہ و ابرج گفتار کہ اصل زبان ہندوستان از چین جا ست
 اموختہ بکار و پیشہ خود با اشتغال دارند تر تیب مہموریش پسان فقہارت نشر باہم موافق
 و امین ابادانیش مانند اشعار نظم با یکدیگر مطابق غمات دل کشایش در حال خوبی و
 زیبائی منازل جانفراہیش در غایت شرح بخشی و مسرت ارای کو چہایش چون خیابان گلشن
 بازینت دزیب صحن ہر بخاہ مثال صحن بستان زیبا و دل فریب در ہر خانہ و منزل
 حدائق ہمیشہ بہار در ہر کوچہ و ہر زن انہار ملبس از آب خوشگوار راستہ بازارش
 چون راستہ جو اہر رختان و دلاویز زیب دو کانش مانند بیت ابروے دلبران
 بہجت انگیز و دران بازار کہ جامع انھایس و نوادہ ہر دیار و اسباب غریبہ بناور و مصار
 و اشیاے عجایب روزگار است طرفی لعل بدخشان لالی و یواقیت درخشان در رغر
 عمان و لولور لالا و مرجاں و دیگر جو اہر زواہر بحر و کان و بیج و شرامی در اید و طرفی انواع
 اقمشہ و امتقہ و اسلحہ و اشیاے اغذیہ و اشربہ و اجناس ادویہ گوناگون و عطریات
 و آلات مطلوبہ بخرید و فروخت میرود و طرفی رنگارنگ میوہ خشک و تر ہر دیار
 مذاق ذائقہ کسنان غذا دوست را شیریں و حلالت آگیں مے سازد و طرفی فیلان
 نامدار و اسپان با درفتار و شتران تیز و بار بردار و دیگر دو اب ہزار در ہزار بایع و
 مشتری راتمتع میدہند و ہر روز ہنگامہ خرید و فروخت ہر چیز گرم می شود و آذوقہ
 فروشنندگان و خریداران زیادہ از ہر شمار میگردود و حتی کہ اسباب تجملات بادشاہی
 و رفعت کارخانجات سلطنت در یکروز ہر انجام میتواند شد و ساز مطلوبہ صد ہزار سپاہ
 و ساعی بلا تعلق سامان میتواند یافت منمنوی

عراقی و خراسانی ز حدیش ہنوادہ پیش خود سرمایہ خویش

فرنگی از فرنگستان رسیده نوادر از بنا در پیش چسبیده
 نشسته هر طرف گوهر فروشی برآورده زور پاها خروشی
 فتاده هر طرف صد عمل رخشان بود در هر دوکان نعل بدخشان
 برآمد از برائے امتحانی متاع هفت کشور از دوکانی

اگرچه در هر کویچه و بازار و هر صحن و برزن مساجد و معابد و خواتق و مدارس که عالمیان از آن بهره
 دنیا و عقبی و فایده صورت و معانی حاصل مینمایند تمسیر یافته اما در وسط مصر مسجد جامع بادشاهی
 در سنه هزار و شصت هجری مطابق سال بست و چهارم شاه جهانی از سنگ رخ با استحکام
 تمام اساس پذیرفته چندان بلند و وسیع که بانگ موزنش در گوش افلاکیان میرسد و
 انقدر وسیع که عالمی درون آن میگنجد بلندی مینش رتبه اوج شریعت از جندی محرابش
 سجده گاه اهل طریقت گنبد هایش تا گنبد آسمان کشیده دینار هایش با وج فلک رسیده
 و در هایش چون در آئین اهل بهت بر روی همگان کشوده و درونش بسان درون
 پاک درونان بفیض بخشی آماده دایوان حجر هایش عبادت کرده ارباب ریاضت بر وج
 نشین هایش درس گاه اصحاب اقا صفت سخنش مانند شمیر صاف دلان از کدورت پاک و خوش
 بگردار حوصله والا امتنان فیض ناک مشنومی

سخنش نیبض دیگر میتوان یافت ز خوشش آب کوثر میتوان یافت
 ز رفعت آسمان یک پایه او مه و غورشید زیر سایه او
 رواقش قسطله اهل یقین است نظیر مسجد اقصی همین است

از جمله عمارات خیر انجام حمام بادشاهی است زهی حمام خوشش مقام نز هت ارتسام
 که هوایش مانند هوای نوروزی روح پرور و بان ایام فروردی فیض گستر گرم خانه اش
 گرمی بخش هنگامه فرحت و سرو خانه اش باعث آرام طبیعت رخت گهش از اعتدال
 دم مساوات هوای جنست می زند و گنبدش با گنبد چرخ برین پہلوی نهد حرارتش مانند
 حرارت غریزی تند رستی می افزاید و از برودتش برودت بدنی و تنومندی رو بینا پدید آفتاب
 بار زوای بر جیش برج بر برج فلک سرگردان ماهتاب را بر آئے دفع سردی خویش هواداری
 او در جان هر که درونش می دراید گرم و سرد زمانه می آید و در رنگ آزادگان از لباس تعلق بیرون

می آید و بسان گوشه نشینان طریق خلوت می پیماید همچو پاکه سرشتان طریقه پاکیزگی و صفائی پیش نهاد می نماید بسا بیمار پیهاست که از حمام دفع میشوند مانند اختلال دماغ و گرانی اعضا و خمیازه خوار و کسل بدن و بسا فرحتهاست که از او حاصل میگردد و یعنی فرحت مزاج و طراوت دماغ و تازگی دل و پاکیزگی تن استزاج آب و آتش از جمله مشکلات است طریقه مقامی که در آن آب و آتش مزوج میشود و بیچ مکان غیر از باد و خاک نباشد تا دره مکانی که در آن باد و خاک دخل ندارد مثلثی

پهم آب و آتش دروسازگار بود باد و خاک از درشش برکنار

در و آسمانست همسام نام مه و آفتابست گل خام خام

درین عالم از اعتدال مزاج طبایع بهم یافتند استزاج

الفصل ششم در کمال وسعت و فسحت و مصریست دارالخلافه و مرکز مملکت سیاحان

هفت اقلیم و سیاران برع مسکون باین فراخی و کثرت آبادی شهریها بر روی زمین نشان

مندی و هند شهر استنبول تحت گاه خنکار روم که در کلانی و بزرگی مشهور است بپشتر عیش

ان نمیرسد و شهر قزوین و اصفهان دارالخلافه و امالی ایران که در لطف و خوبی شهرت دارد

بجمله ان نمندی از شعرای منظر بلاغت و کمال و فضیلتی از باب حال و حال در بیان

خوبیهای این مصر بیتالی منظم و نثر اشعار دل پذیر گفته اند از ان جمله آنکه مثلثی

شهر اعظم بهشت راست نشان مرکز هند و تختگاه شمشهان

چون سواد بهشت طرب افزا همچو باغ بهار روح نشینان

ساکنانش همه خلف مندیزند فاضل و نکته دان و دانشمند

همه فیر در جنگ و ملک ستان همه مقبول طبع شاهجهان

همه با جاه و منصب خانی همه بازیب و فرسلطانی

همه مانند بو علی ما هر همه با خیل قدسیان ذکر

همه مراسم نه دل خسته همه از جور و هر وارسته

همه داود سخن خوشش آواز همه در فن کار خود مستاز

همه یوسف رخ و زینبا شوق همه فرما و طبع و شیوه بن ذوق

همه با شخص کام هم آغوش همه از باده خوری مدهوش